

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, професора Чернецької Олени Василівни на дисертацію Куксюка Андрія Леонтійовича «Пособництво державі-агресору: кримінологічна характеристика та запобігання», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми

Дисертаційна робота Куксюка Андрія Леонтійовича присвячена проблемі, яка належить до найбільш актуальних напрямів сучасної української кримінології та безпосередньо пов'язана із забезпеченням національної безпеки в умовах триваючої збройної агресії російської федерації. Повномасштабна війна не лише спричинила масштабні воєнні, гуманітарні, економічні й демографічні наслідки, а й істотно змінила криміногенне середовище. Поряд із традиційними злочинами проти основ національної безпеки набули поширення різні форми добровільного сприяння державі-агресору, її збройним формуванням та окупаційним адміністраціям, здатні забезпечувати функціонування незаконного режиму, використання ресурсів України на користь агресора та тривале відтворення антидержавних практик.

Законодавчою реакцією на відповідні загрози стало доповнення Кримінального кодексу України статтею 111-2 «Пособництво державі-агресору» Законом України від 14 квітня 2022 року № 2198-IX. Чинна норма передбачає відповідальність за умисну допомогу державі-агресору, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації за визначених законом умов. Однак сама криміналізація відповідної поведінки не вирішує питання її кримінологічної природи, реального масштабу, територіального поширення, соціального профілю осіб, які її вчиняють, комплексу детермінант і засобів раннього превентивного впливу. Саме на вирішення цих питань спрямовано дослідження.

Вибір теми є обґрунтованим також через нерівномірність наукової розробки проблематики. Перші роки після введення ст. 111-2 КК України

закономірно характеризувалися концентрацією дослідників на кримінально-правовій характеристиці, конкуренції норм, розмежуванні пособництва з державною зрадою та колабораційною діяльністю. Кримінологічні ж аспекти – кількісно-якісні показники, латентність, географія, особа правопорушника, причини та умови, загальносоціальні й спеціально-кримінологічні заходи – потребували окремого комплексного дослідження. Дисертант намагається заповнити саме цю прогалину.

Актуальність посилюється тим, що пособництво державі-агресору має виразний зв'язок із тимчасовою окупацією та функціонуванням альтернативної системи управління. Окупаційні адміністрації потребують місцевих виконавців, працівників підприємств, банківської сфери, освіти, охорони здоров'я, інженерної інфраструктури та інших фахівців. Тому кримінологічна характеристика такого правопорушення повинна враховувати не лише індивідуальну мотивацію, а й інституційне середовище, яке створює можливості, стимули та запит на відповідну поведінку. Саме цей зв'язок у роботі простежується достатньо послідовно.

Не менш важливою є перспективна актуальність одержаних результатів. Після деокупації територій Україна потребуватиме науково обґрунтованих підходів до відновлення законного публічного управління, реінтеграції населення, нейтралізації залишкових мереж впливу, відновлення довіри до державних інституцій та запобігання повторному залученню осіб до діяльності на користь агресора. Тому тема не обмежується викликами поточного воєнного періоду, а має довгострокове значення для повоєнного відновлення.

Обраний напрям узгоджується з науково-дослідною тематикою кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету «Теоретичні засади підвищення ефективності кримінально-правового, кримінологічного та кримінально-виконавчого запобігання злочинності» (державний реєстраційний № 0121U110768). Тему дисертації затверджено Вченою радою Державного податкового університету 24 листопада 2022 року. Це додатково підтверджує органічний зв'язок дослідження з актуальними

науковими завданнями у сфері протидії злочинності.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Науковий рівень дисертації в цілому слід оцінити позитивно. Робота має завершену композицію: вступ, три розділи, що охоплюють вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг становить 266 сторінок, з яких 220 сторінок припадає на основний текст; список використаних джерел налічує 223 найменування, а три додатки викладено на 21 сторінці. Такий обсяг є достатнім для комплексного розкриття заявленої теми.

Структура роботи побудована логічно. У першому розділі сформовано теоретичне та кримінально-правове підґрунтя подальшого кримінологічного аналізу: простежено становлення відповідальності за пособництво державі-агресору та проаналізовано об'єктивні й суб'єктивні ознаки складу, передбаченого ст. 111-2 КК України. Другий розділ становить центральний емпірично-кримінологічний блок: стан і тенденції, особа правопорушника, причини та умови. Третій розділ логічно переводить встановлені закономірності у систему загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та міжнародних заходів запобігання.

Позитивно характеризує науковий рівень широка джерельна основа. Дисертант використовує нормативно-правові акти України та іноземних держав, офіційні статистичні дані, матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень, міжнародно-правові документи, інформаційно-аналітичні матеріали та праці українських і зарубіжних учених. При цьому робота не зводиться до реферативного огляду: автор зіставляє наукові позиції з правозастосовною практикою, проводить власні розрахунки й узагальнення.

Основні результати дисертації викладено у п'яти наукових публікаціях. Три з них є статтями у юридичних фахових виданнях України: щодо причин та умов пособництва державі-агресору, кримінологічної характеристики особи пособника, міжнародного співробітництва та зарубіжного досвіду. Дві публікації у збірниках матеріалів конференцій присвячено окремим аспектам запобігання

та досвіду європейських держав.

Апробація основних положень відбулася також під час двох науково-практичних конференцій. У дисертації розмежовано особистий внесок здобувача у працях, виконаних у співавторстві, що дає можливість коректно оцінити самостійність отриманих результатів. У сукупності це свідчить про належну публікаційну та апробаційну представленість дослідження.

**Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних
результатів проведених здобувачем досліджень, повнота їх викладу в
опублікованих працях**

Наукова новизна роботи має комплексний характер. Дисертація позиціонується як одне з перших в Україні системних кримінологічних досліджень пособництва державі-агресору, і така характеристика видається обґрунтованою з огляду на поєднання в одному дослідницькому задумі кримінально-правового окреслення явища, аналізу статистики, судової практики, особи, детермінант, запобіжних заходів та іноземного досвіду.

До положень, що мають найбільш виразну новизну, належить комплексна кримінологічна характеристика пособництва державі-агресору як окремого різновиду злочинності проти основ національної безпеки України. Автор досліджує не лише абсолютну кількість зареєстрованих діянь, а й структуру, динаміку, територіальне поширення, особу правопорушника та систему причинно-умовних зв'язків. Завдяки цьому явище описується як соціально обумовлений кримінологічний феномен, а не лише як статистична сукупність проваджень за конкретною статтею КК.

Вагомим є сформований на підставі авторського аналізу 80 вироків за ст. 111-2 КК України кримінологічний портрет особи-пособника державі-агресору. Дисертант показує, що типовий правопорушник у цій сфері нерідко є соціально інтегрованою особою, має достатній рівень освіти, професійний досвід та певний статус і використовує професійний, службовий або організаційний ресурс в інтересах держави-агресора чи створених нею структур. Такий висновок істотно

коригує стереотипне уявлення про профілактичні «групи ризику» та має самостійну наукову цінність.

Новизною характеризується запропонована модель детермінації. Автор систематизує чинники за воєнно-політичними, соціально-економічними, організаційно-управлінськими, правовими, культурно-ідеологічними та морально-психологічними блоками і водночас прагне розкрити механізм взаємодії зовнішнього окупаційного середовища з індивідуальною мотивацією. Це дозволяє пояснити злочинну поведінку не одним домінуючим мотивом, а перетином можливостей, стимулів, ціннісних установок і професійного ресурсу.

Суттєвим результатом є комплексна система запобігання, яка поєднує загальносоціальний та спеціально-кримінологічний рівні, визначає коло суб'єктів, механізми їх взаємодії та пріоритети для періодів воєнного стану, деокупації і повоєнного відновлення. Окремої підтримки заслуговує ідея кримінологічного моніторингу та міжвідомчої координації, а також визначення центрального місця Служби безпеки України у спеціалізованому запобіжному механізмі.

До результатів, що удосконалюють наукові підходи, належать уточнення місця пособництва в системі кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, його розмежування з державною зрадою та колабораційною діяльністю, комплексне використання офіційної статистики й судової практики, а також адаптація окремих підходів держав Балтії та Республіки Польща. Подальшого розвитку дістали положення щодо зв'язку окупації, інформаційного впливу та мотивації, а також інтеграції запобігання до державної політики національної безпеки, деокупації та реінтеграції.

Основні положення новизни достатньо повно відображені в публікаціях здобувача. Особа правопорушника, детермінанти та міжнародно-порівняльний блок мають окреме статейне висвітлення, тоді як запобіжні аспекти апробовано також у матеріалах наукових конференцій. Це дозволяє визнати повноту оприлюднення результатів належною.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень,

висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукова обґрунтованість результатів забезпечується поєднанням кількох взаємодоповнюючих груп джерел і методів. Емпіричну базу становлять офіційні дані Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України та інших органів державної влади, матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень, у тому числі 80 вироків, ухвалених у 2025 році у провадженнях за ст. 111-2 КК України, а також нормативні й аналітичні матеріали.

Статистичний аналіз здійснено в кількох вимірах. Автор опрацьовує абсолютні показники зареєстрованих кримінальних правопорушень: 379 у 2022 році, 619 у 2023 році, 486 у 2024 році та 350 у 2025 році. Додатково досліджено питому вагу пособництва у структурі злочинів проти основ національної безпеки, кількість осіб, яким повідомлено про підозру, та розраховано орієнтовні коефіцієнти на 1 млн населення. Багатовимірність такого аналізу зменшує ризик необґрунтованого висновку лише з динаміки абсолютних чисел.

Переконливим є поєднання статистики з географічним аналізом. Автор обґрунтовує концентрацію досліджуваних правопорушень на тимчасово окупованих та прифронтових територіях і пов'язує її із функціонуванням окупаційних адміністрацій. Такий висновок кореспондується з матеріалами вироків, у яких простежується залучення осіб до управлінської, господарської, освітньої, банківської, технічної та іншої діяльності, необхідної для підтримання окупаційного режиму.

Науково обґрунтованим є висновок про комплексний характер детермінації. Він спирається не лише на загальнотеоретичні положення кримінології, а й на аналіз фактичних обставин конкретних справ. У матеріалах судової практики автор простежує політичні та ідеологічні установки, прагнення зберегти посаду чи дохід, кар'єрні мотиви, ситуативну адаптацію до нових умов. Це дає підстави розглядати злочинну поведінку як результат взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів.

Положення третього розділу в основному логічно впливають із установленого причинно-умовного комплексу. Якщо до детермінант віднесено

інформаційний вплив, економічну вразливість, інституційні прогалини, правову дезорганізацію та культурно-ідеологічний тиск, то система запобігання включає відповідні політико-правові, соціально-економічні, інформаційні, освітні, організаційні та спеціально-кримінологічні інструменти. Наявність такого причинно-функціонального зв'язку є однією з ключових ознак обґрунтованості авторських рекомендацій.

Важливо також, що в загальних висновках дисертант визнає високий рівень латентності досліджуваного явища. Це методологічно коректно, оскільки офіційна статистика характеризує передусім виявлену і зареєстровану частину злочинності та не повинна механічно ототожнюватися з її фактичним обсягом.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Метою дослідження визначено комплексне теоретичне та прикладне дослідження кримінологічної характеристики пособництва державі-агресору та розроблення системи науково обґрунтованих заходів його запобігання. Для її досягнення автор поставив завдання щодо генезису криміналізації, аналізу складу, стану і тенденцій, особи правопорушника, причин та умов, загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів, а також міжнародного співробітництва. Зміст дисертації та загальних висновків свідчить, що заявлений комплекс завдань у цілому виконано.

Методологічний апарат є достатньо різноманітним і відповідає предмету. Діалектичний метод використано для виявлення взаємозв'язків кримінально-правових та кримінологічних аспектів; історико-правовий – для дослідження генезису охорони основ національної безпеки; формально-юридичний – для аналізу законодавчих конструкцій; системно-структурний – для класифікації детермінант і заходів; порівняльно-правовий – для аналізу зарубіжних моделей; статистичний та контент-аналіз документів – для опрацювання емпіричних даних.

Особливо результативним слід визнати поєднання кількісних і якісних

методів. Статистика дозволяє визначити рівень, динаміку, структуру та територіальні особливості, а контент-аналіз вироків – розкрити соціально-демографічні, професійні та мотиваційні характеристики. Такий методологічний синтез забезпечує перехід від опису до пояснення.

Здобувач демонструє здатність працювати з неоднорідними джерелами, зіставляти нормативні приписи з правозастосовною практикою, критично оцінювати доктринальні позиції та формулювати власні класифікації і рекомендації.

Отже, рівень виконання поставленого наукового завдання є достатнім для кваліфікаційної наукової праці на здобуття ступеня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Теоретичне значення дисертації полягає у розвитку кримінологічних уявлень про злочинність проти основ національної безпеки в умовах війни та окупації. Робота конкретизує зміст кримінологічної характеристики пособництва державі-агресору, формує емпірично підкріплений портрет особи, розвиває положення про багаторівневу детермінацію та пропонує систему запобігання, зорієнтовану на сучасне безпекове середовище.

Важливий теоретичний результат полягає у відході від спрощеного пояснення пособництва лише ідеологічною зрадою або матеріальною вигодою. Автор показує поєднання зовнішньої інституційної ситуації окупації з різними типами внутрішньої мотивації, що дає можливість надалі розвивати диференційовані типології антидержавної поведінки.

Практичне значення результатів має кілька напрямів. У науково-дослідній діяльності вони можуть слугувати основою для подальшого вивчення злочинності, зумовленої війною. У правотворчості – використовуватися під час удосконалення законодавства та формування державних і регіональних програм запобігання. У правозастосовній діяльності – бути корисними для інформаційно-аналітичної роботи, оцінювання криміногенних ризиків і підготовки методичних рекомендацій.

Практичне значення підтверджене актом впровадження в науково-дослідну діяльність Державного податкового університету від 30 березня 2026 року, довідкою Адвокатського об'єднання «ЮС ФОРТІС» від 25 березня 2026 року № 25/03-4 та актом впровадження в освітній процес Державного податкового університету від 19 березня 2026 року.

Матеріали дисертації мають перспективу для використання під час викладання кримінології, кримінального права, спеціальних курсів із протидії злочинам проти основ національної безпеки, а також при підготовці навчальних посібників та методичних матеріалів.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Дисертація є змістовно цілісною і завершеною. Перший розділ виконує функцію необхідного кримінально-правового окреслення предмета. Автор простежує становлення відповідальності у період незалежності, обґрунтовує потребу у самостійній нормі ст. 111-2 КК України, аналізує об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкта та суб'єктивну сторону. Значущою є постановка проблем розмежування з державною зрадою та колабораційною діяльністю, адже саме чіткість юридичних меж забезпечує коректність подальшого кримінологічного вимірювання.

Другий розділ є найбільш насиченим власними емпіричними результатами. У ньому опрацьовано статистичні показники 2022–2025 років, територіальне поширення, матеріали 80 вироків, сформовано кримінологічний портрет особи та визначено систему детермінант. Особливої уваги заслуговує висновок про функціонування окупаційного режиму як альтернативної системи управління, яка формує попит на осіб із конкретними професійними й організаційними можливостями. Це надає дослідженню не лише описового, а й пояснювального характеру.

Третій розділ логічно розвиває результати другого. Автор структурує загальносоціальні заходи за політико-правовим, безпековим, соціально-економічним, інформаційним, освітнім, культурно-ідеологічним та

організаційно-управлінським напрямками. Спеціально-кримінологічний блок охоплює систему суб'єктів та аргументує центральну роль СБУ. Міжнародний компонент включає обмін інформацією, міжнародну правову допомогу, спільні слідчі групи, протидію гібридним загрозам, дезінформації та незаконному фінансуванню.

Загальні висновки кореспондуються з поставленими завданнями й у стислому вигляді відображають основні результати трьох розділів. Вони не є механічним повтором проміжних положень, а формують підсумкову авторську модель.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Разом із загальною позитивною оцінкою слід висловити окремі зауваження і побажання.

1. Для зарубіжного порівняння обрано держави Балтії та Республіку Польща. Такий вибір загалом є логічним, однак методологічну переконливість порівняльної частини посилило б чітке формулювання критеріїв відбору цих держав та розмежування тих елементів їх досвіду, які можуть бути імплементовані безпосередньо, і тих, що потребують істотної адаптації до українського законодавства.

2. Запропонована система загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів є комплексною та охоплює значну кількість напрямів. Для практичної реалізації доцільно було б визначити пріоритетність заходів для різних періодів, зокрема, періоду активних бойових дій, деокупації та повоєнного відновлення, а також запропонувати базові показники оцінювання їх ефективності.

3. У підрозділі про міжнародне співробітництво поряд із превентивними інструментами розглянуто міжнародну правову допомогу, екстрадицію, перейняття кримінального переслідування, виконання вироків і спільні слідчі групи. Частина цих механізмів має передусім процесуальне або посткримінальне призначення. Доцільно додатково обґрунтувати їх місце саме у кримінологічній

системі запобігання.

Наведені зауваження мають переважно рекомендаційний характер, не спростовують наукової новизни, не впливають на обґрунтованість основних результатів і не перешкоджають визнанню дисертації завершеною.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у практичній діяльності

Результати дисертації доцільно використовувати при розробленні методичних рекомендацій для органів сектору безпеки і оборони щодо кримінологічного моніторингу пособництва державі-агресору, раннього виявлення ризиків та міжвідомчого інформаційного обміну. Особливо перспективним є перетворення встановлених соціальних, професійних і мотиваційних характеристик на систему аналітичних індикаторів, що використовуватимуться не як підстава для автоматичних висновків щодо особи, а як орієнтири для кримінологічного аналізу.

Авторські положення можуть бути використані при підготовці регіональних програм для деокупованих і прифронтових територій. Такі програми доцільно диференціювати залежно від тривалості окупації, ступеня інституційного проникнення окупаційної адміністрації, стану місцевої економіки, інтенсивності інформаційного впливу та спроможності відновлених українських органів влади.

Матеріали можуть застосовуватися у підготовці та підвищенні кваліфікації працівників СБУ, прокуратури, Національної поліції, органів державної влади й місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі закладів вищої освіти. Окремого розвитку заслуговує регулярне оновлення емпіричної бази судової практики, що дозволить відстежувати зміну способів пособництва, мотиваційних моделей і професійного складу правопорушників.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У межах змістового аналізу представленого тексту дисертації підстав для

висновку про порушення здобувачем принципів академічної доброчесності не встановлено. Використані наукові позиції, нормативні джерела, офіційні дані та матеріали правозастосовної практики супроводжуються відповідними посиланнями, а запозичені ідеї відмежовано від авторських міркувань.

У вступі окремо визначено особистий внесок здобувача у публікаціях, виконаних у співавторстві. Автор зазначає, які елементи причинно-умовного та порівняльного аналізу виконано ним особисто, а також вказує, що ідеї та розробки співавторів без належного посилання в дисертації не використовувалися. Це відповідає вимозі прозорого розмежування авторства.

Самостійний характер роботи підтверджують власний аналіз 80 вироків, статистичні узагальнення, сформований кримінологічний портрет, класифікація детермінант та система запобіжних рекомендацій. За результатами рецензування ознак академічного плагіату, фабрикації або фальсифікації наукових результатів не виявлено.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація Куксюка Андрія Леонтійовича на тему «Пособництво державі-агресору: кримінологічна характеристика та запобігання» є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій вирішено актуальне наукове завдання щодо формування комплексної кримінологічної характеристики відповідного виду злочинності та розроблення системи заходів його запобігання. Одержані результати характеризуються належним рівнем наукової новизни, мають теоретичне та практичне значення, ґрунтуються на достатній нормативній, статистичній та емпіричній базі, а основні положення пройшли належну апробацію у наукових публікаціях і практичному впровадженні. Висловлені у рецензії зауваження є дискусійно-рекомендаційними, не стосуються фундаментальних засад дослідження і не знижують його загальної позитивної оцінки.

За актуальністю, науковим рівнем, обґрунтованістю, самостійністю і практичною спрямованістю дисертація відповідає вимогам Порядку

присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44. Куксюк Андрій Леонтійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент

завідувач кафедри міжнародного права
та права Європейського Союзу
Державного податкового університету,
кандидат юридичних наук, професор

Олена Чернецька